

Biserka Grabar, Josip Hamm, Eduard Hercigonja, Stjepan Ivšić, Vatroslav Jagić, Anica Nazor, s. Agneza Marija Pantelić, Ivanka Petrović, Vjekoslav Štefanić, fra Josip Leonard Tandarić, Josip Vajs, Mateo Žagar i drugi. Zahvaljujući njima i svojim vlastitim istraživanjima Stjepan Damjanović je na jednostavan način uspio široj publici predstaviti važne dokumente hrvatskoga glagoljaštva.

I za kraj, treba reći da ova knjiga ne sadrži samo tekstove, u njoj se nalaze i fotografije dokumenata koji su predstavljeni na popularno-znanstveni način. Zahvaljujući tom slikovnom prikazu čitatelj može vidjeti kako izgledaju dokumenti koje su naši glagoljaši ispisivali i oslikavali. Uručivši knjigu autorici ovoga članka, urednica Anita Šikić je s ushitom rekla: »Ovo nije obična knjiga, ovo je poklon-knjiga!« Ova knjiga zaista jest poklon, ali nije riječ o poklonu koji će stajati zaboravljen na nekoj polici. Poklon je to kojim je autor Stjepan Damjanović darovao ljepotu hrvatskoga glagoljaštva onima koje o njemu znaju nešto više, ali i onima kojima će ova knjiga biti prvi susret s tim dijelom hrvatske kulturne baštine.

TANJA KUŠTOVIĆ

GLAGOLJAŠTVO U SAMOSTANU EMAUS I STAROČEŠKA SREDINA IZ VREMENA KARLA IV.

Karel IV. a Emauzy: Liturgie, text, obraz. Kateřina Kubínová et al. (edd.). Artefactum, Praha 2017., 353 str.

U Republici Češkoj 2016. godina bila je posvećena proslavi i prisjećanju na uglednog češkog kralja i rimskoga cara Karla IV., jer se 14. svibnja 2016. slavilo 700 godina od njegova rođenja. Uz mnoge druge događaje, u samostanu Emaus u Pragu (koji je 1347. osnovao Karlo IV. kao centar slavenske katoličke liturgije, a koju su hrvatski glagoljaši donijeli u Prag), bila je organizirana i izložba »Slovanský klášter Karla IV. Zbožnost, vzdělanost, umění«. Izložba je simbolično (upravo zato jer je simbolika bila važna i za srednjovjekovnog vladara Karla IV.) počela 6. svibnja (u mjesecu Karlova rođenja), a završila 21. studenog, na dan obljetnice osnutka samostana i u mjesecu Karlove smrti (29. studenoga 1378.). Glavne su teme izložbe bile književna djelatnost slavenskih redovnika u samostanu Emaus u Pragu, povijest, arhitektura i unikatni ciklus zidnih srednjovjekovnih slika u samostanu.

Održana je i međunarodna znanstvena konferencija »Karel IV. a Emauzy. Liturgie – obraz – text«, od 5. do 7. listopada 2016. u organizaciji šest institucija: Češke akademije znanosti, Instituta za povijest umjetnosti, Slavenskoga instituta, Etnološkoga instituta, Instituta za češki jezik i Instituta za češku književnost (str. 7–8). Radovi s konferencije objavljeni su u istoimenom zborniku, koji osim uvoda glavne urednice Kateřine KUBÍNOVE (str. 7–10) i uvodnog predavanja Kláre BENEŠOVSKÉ (str. 11–13) sadrži 19 znanstvenih priloga, koji se mogu podijeliti u nekoliko tematskih skupina. Tako su brojni prilozi relativno manjega opsega (između 6 i 17 tiskanih stranica, bogato opremljeni kvalitetnim snimkama rukopisa, slika i drugih artefakta) stvorili zanimljivu sliku obrađene problematike.

Svi su prilozi u knjizi pisani češkim jezikom. Radovi u prvoj tematskoj skupini posvećeni su pisanju crkvenoslavenskoj kulturi i glagoljici. To su članci Václava ČERMÁKA *Ke kořenům církevněslovanského písemnictví kláštera Na Slovanech* (str. 15–27) o crkvenoslavenskim tekstovima i književnosti u praškom samostanu i njihovim vezima s hrvatskoglagoljskom baštinom, Miroslava VEPŘEKA *Českohlaholské písemnictví Emauzského kláštera a jeho jazyková podoba* (str. 29–38) o staročeškim tekstovima u samostanu Emaus koji su bili pisani uglatom glagoljicom, osobito o načinu kako su redovnici koristili glagoljicu za zapisivanje staročeških tekstova, kao i o mogućnostima koje ovi zapisi otvaraju za proučavanje staročeškog jezika i rad Martine KRAMARIĆ *Staročeské zrcadlo člověčího spasenie ve starochorvatské literatuře 15. století* (str. 41–53) o prijevodima sa staročeškog na hrvatski odnosno hrvatsko-crkvenoslavenski jezik, u prvom redu o tekstu *Zrcadlo člověčího spasenie* sačuvanom u hrvatskoglagoljskim prijepisima s brojnim bohemizmima. Slijede četiri priloga posvećena glazbi. Prvi je članak poznatoga češkog muzikologa Davida EBENA *Strahovské hlaholské zlomky a jejich vztah k pražské chorální tradici* (str. 55–65) o glagoljskim ulomcima, s notnim zapisom misnih pjevanja i glagoljskim tekstem, koji se čuvaju u knjižnici samostana Strahov u Pragu. Autor zaključuje da su svi napjevi (*Credo – O(t)ca vsemogućago, Sanctus – Svet, Agnus Dei – Aganče boži*) tijesno povezani s lokalnom češkom, točnije praškom sredinom. Sličnu tematiku obrađuje slovenski muzikolog Jurij SNOJ u radu *Nově objevený zlomek rukopisu hlaholského chorálu* (str. 67–75), koji se bavi ulomcima notnih zapisa s glagoljskim tekstem iz Narodne i sveučilišne knjižnice u Ljubljani i pokazuje da je notacija dvaju od četiri napjeva vrlo slična češkom gradualu Martina Bakalára z Vyskytné. Autor ističe da su ljubljanski odlomci bili dijelovi nepoznatoga tipa zbornika, različitoga od rukopisa (vjerojatno *Kiriale*), iz kojeg potječu praški ulomci iz

Strahova. A tip notacije odgovara najviše njemačkoj i češkoj tradiciji. Treći je muzikološki članak *Píseň svatého Vojtěcha. Tradice písně Hospodine, pomiluj ny, svatovojtěšská legenda a pražský Slovanský klášter* (str. 77–97) Tomáša SLAVICKOGA posvećen staročeškoj duhovnoj pjesmi *Hospodine, pomiluj ny*, njezinoj funkciji u različitim razdobljima i povezanosti s kultom sv. Adalberta. Opisana je i tradicija notnoga zapisa pjesme, koji je vjerojatno nastao u samostanu Emaus i kasnije je u istome obliku preuzet u tiskane izvore pjesme, a neznatno je promijenjen u vrijeme baroka i tijekom 19. stoljeća.

Četvrti prilog, *Hudební nástroje zobrazené v Emauzích* (str. 99–109) osim glazbom, bavi se i sadržajem druge tematske skupine – arhitekturom i freskama samostana Emaus. Autor Lukáš MATOUŠEK istražuje oblike i tipove starih glazbenih instrumenata (lutnja, dvorezonatorska/psaltirna harfa, krilo (*ala*), psalterij, kvinterna, fidula) prikazanih na zidnim slikama u atriju samostana. Nakon usporedbe s freskama u gradu Karlštejnu autor pretpostavlja da su na oštećenim slikama u Emausu vjerojatno bili prikazani i drugi instrumenti. Autorica sljedećega priloga, *Karmelitáni a slovanští benediktini na Novém Městě pražském* (str. 111–127) Klára BENEŠOVSKÁ razmatra okolnosti nastanka, arhitekturu, kamene reljefe, ikonografiju i sličnosti dvaju samostana, koje je u isto vrijeme osnovao Karlo IV., u novom dijelu Praga, u Novom Mestu – samostan karmelićana (kamo je pozvao redovnike iz Francuske) i samostan slavenskih benediktinaca (kamo je pozvao redovnike iz Hrvatske). Osnivanje i jednoga i drugoga samostana bilo je povezano s novoutemeljenim praškim sveučilištem (1348.), jer su i kod praških karmelićana bila u početku organizirana sveučilišna predavanja, kao i kod augustinaca, franjevac i dominikanaca, po uzoru na parišku Sorbonu, a samostan slavenskih benediktinaca bio je zamišljen kao središte slavenske pismenosti, naobrazbe i kulture. Ikonografiju zidnih slika u Emausu analizira Jan DIENSTBIER u radu *Král nebo konvent? Otázky nad ikonografií emauzského typologického cyklu* (str. 129–149) i argumentirano iznosi tezu da je ciklus zidnih slika u klausturu samostana nastao za duhovne potrebe redovnika na temelju popularnoga ilustriranog rukopisa *Speculum humanae salvationis*, koji se vjerojatno nalazio u samostanu i bio preveden na staročeški kao *Zrcadlo človečieho spasenie*. I Kateřina KUBÍNOVÁ piše o istom ciklusu fresaka (*Emauzský cyklus a liturgie*, str. 151–163), ali na taj način da povezuje zidne slike sa životom redovnika, s liturgijskom godinom podijeljenom u četiri ciklusa i s glavnim blagdanima. Petr SKALICKÝ u radu *Druhý a další životy středověkých nástěnných maleb v ambitu emauzského kláštera* (str. 165–183) prikazuje daljnju povijest zidnih slika, naknadne popravke i nove freske naslikane preko prvotnih – prve

su takve naknadne preslike vjerojatno nastale krajem 16. stoljeća i bile su povezane s utrakvističkim redovnicima koji su se tada uselili u samostan, druga je slikarska intervencija nastala sto godina kasnije, a najizrazitija na kraju 19. stoljeća za potrebe katoličkih redovnika, benediktinaca iz Beurona. Adam POKORNÝ opisao je proces rada, stanje i probleme nastale tijekom restauriranja ciklusa zidnih slika u Emausu (*Výsledky restaurátorského průzkumu dvou polí severního křídla ambitu kláštera Na Slovanech*, str. 185–195).

Tematika ostalih priloga povezana je samo posredno sa samostanom u Emausu. Četiri rada imaju u središtu staročeški jezik – ponajprije s gledišta ubrzanoga razvoja i jezičnih inovacija u doba Karlove vladavine, kada su se, nakon uvođenja češkoga kao administrativnoga jezika i jezika prijevoda Biblije, počeli pojavljivati novi izrazi, a u tekstovima se može slijediti fonološki i leksički razvoj (Petr NEJEDLÝ, *Emancipace češtiny jako kulturního jazyka za vlády Karla IV.*, str. 197–204 i Martina JAMBOROVÁ, *Jazyk staročeských rukopisů Korunovačnického řádu Karla IV.*, str. 207–219). Kateřina VOLEKOVÁ sažeto i pregledno podsjeća na više redakcija staročeškoga prijevoda psaltira iz razdoblja od 12. do 14. stoljeća i detaljnije istražuje prijevod i leksičke značajke *Oficija blažene Devi Marie* u nekoliko opisa te molitve (*Mariánské hodinky v kontextu staročeského překladu žaltáře*, str. 221–230). U nekim, osobito neliturgijskim tekstovima, primjetne su posebnosti češke jezične redakcije. Osobitostima motiva i inovacijama u staročeškim prijevodima viteške epike bavi se Matouš JALUŠKA (*Nebeský klid. Role světecké intervence ve staročeské rytířské epice*, str. 233–245). Preostala tri članka obrađuju različite teme povezane sa srednjovjekovnim životom i kulturom. Tako Lukáš REITINGER pokušava odrediti za koga je oko 1350. godine bila napravljena unikatna knjiga, koja na 172 folija u obliku slika opisuje najvažnije događaje iz života čeških svetaca i češke povijesti (*Krumlovský Liber depictus a jeho první čtenář*, str. 247–265). Nakon prikaza različitih argumenta, dolazi do zaključka da je knjiga naslikana za mladoga plemića iz južne Češke, Petra II. iz Rožmberka, da bi mu pomogla u studiju i pripremi za visoke crkvene dužnosti. Izabranim slikama iz knjige *Liber depictus*, Daniel SOUKUP dopunjuje svoju analizu uzroka protužidovskih događaja – pogroma u srednjoj Europi sredinom 14. stoljeća. U članku *Mor, masakr, Maria. Protižidovské aspekty pozdně středověké zbožnosti* (str. 267–281) on opisuje kako su mnogi kršćani krivce za širenje strašne kuge tražili među Židovima, spominje nepoštovanje kulta djevice Marije kod Židova i ostale okolnosti, koje su mogle doprinijeti protužidovskim stavovima (među ostalima i Karla IV.). Martin BAŽIL bavi se negativnom percepcijom Karla IV. u Njemačkoj (nakon masakra Židova)

u rukopisu njemačke karnevalske igre iz 15. stoljeća (*Karel IV. jako služebnik Antikristův? Obraz císaře v pozdně středověké masopustní hře Des entkrist vasnacht*, str. 283–297) i pruža izabrane primjere iz toga teksta.

Na kraju slijede sažetci svih priloga na engleskom jeziku istim redoslijedom kako su raspoređeni članci (str. 299–310). Publikacija je pregledno dopunjena popisom svih slika (123 visoko kvalitetne reprodukcije) prema studijama u kojim su objavljene, s opisom sadržaja i izvora (str. 313–318). Ostalo su popisi citiranih institucija (str. 319) i citiranih rukopisa (str. 320–322). Za korisnike su pregledni i lako upotrebljivi: popis izvora citiranih u člancima (str. 323–327), popis citirane literature (str. 328–347), koja se u tekstu članaka navodi pod crtom na kraju stranice te abecedni popis vlastitih imena (str. 348–353).

Urednicima (Klára BENEŠOVSKÁ, Václav ČERMÁK, Tomáš SLAVICKÝ, Daniel Soukup, Štěpán ŠIMEK) pod vodstvom glavne urednice (Kateřina KUBÍNOVÁ) uspjelo je sastaviti knjigu koja iz različitih aspekata osvjetljuje nastanak, pa i kasniju sudbinu važne institucije iz vremena Karla IV. – slavenškoga samostana u Pragu koji je car osnovao kao središte katoličke slavenske (odnosno crkvenoslavenske, glagoljske) liturgije i naobrazbe na slavenskom (češkom) jeziku u isto vrijeme kad i Karlovo sveučilište. Unatoč različitim pristupima autora (osim preglednih članka koji čitatelju mogu ponajprije predstaviti problematiku i izabranu literaturu, većina je radova posvećena uskoj tematici, primjerice glazbenim instrumentima ili pak naručitelju knjige *Liber depictus* i dr.), zbornik kao cjelina ipak pokazuje kako je velika bila vrijednost samostana Emaus u Pragu, kakve je veze imao s glagoljaštvom u Hrvatskoj i kako je utjecao na razvoj staročeške književnosti i kulturne sredine, a vjerojatno i na razvoj srednjovjekovnoga slikarstva i uopće duhovnoga života svoga vremena. Pohvalno je da su na jednom mjestu obrađeni različiti liturgijski i neliturgijski tekstovi (hrvatskoglagoljski, staročeški, njemački), rukopisi, slike, notni zapisi, arhitektura, zidne slike – u znanstvenim tekstovima koji su opremljeni vrlo kvalitetnim fotografijama, nacrtima i slikama tako da se lako mogu pratiti objašnjenja u člancima. Za stručnjake je ova publikacija korisna upravo zbog bogatoga slikovnog aparata i prije svega zbog iscrpnoga popisa izvora, literature i indeksa vlastitih imena, koji pomažu u snalaženju u širokoj problematici povezanoj sa samostanom Emaus u Pragu.

PETRA STANKOVSKA